

פְּרֹשֶׁת נַח

שני רבדים בשם ה'

■ ה' הוא הַאֱלֹהִים

התורה מוסרת בידינו מפתחות שבאמצעותם נוכל לגלות את כוונותיה הנסתרות. אחד המפתחות החשובים ביותר, הוא שם ה' המופיע בפרשה או בפסקה. במאמר הזה, נתעכב על ההבדל בין השימוש בשם 'אלוקים' לבין השימוש בשם הויה. שם 'אלוקים', הוא יותר כללי ודומה למלך או שופט. מאידך, שם הויה הוא שמו של ה' אלוקי ישראל בלבד. משום כך, תצדק הקריאה "ה' הוא הַאֱלֹהִים", שפירושה הוא: עם ישראל מודיע לעולם שה', הוא האֱלֹה האמיתי.

אך אנו מכירים עוד פֶּן מפורסם, בהבנת ההבדל בין שני המינוחים. השם 'אלוקים' מורה על מידת הדין, בעוד ששם ה' רומז אל מידת הרחמים. רואים זאת בבירור בפסוק המפורסם:

"ה' ה' אֶל־רַחוּם וְחַנּוּן".

(שמות לד, ו)

ההבחנה הזאת היא די ידועה.

פחות ידועה אך יותר עמוקה, היא הזווית שמתגלה לנו בפרשות בראשית ונח. כאשר הבורא מכתוב לעולם צְוִים החלטיים, שאינם מאפשרים שום התנגדות ושום חריגה, אפילו לא אחת למיליון, התורה משתמשת בשם 'אלוקים'.

דוגמא לשימוש בשם 'אלוקים' היא רצון ה' שהעולם יתנהג בחוקים שיצר, הנקראים בשם 'חוקי הטבע'. חוקים אלו אינם מאפשרים שום חריגה או סלחנות. אולם, כאשר הבורא מצווה על בני אדם לפעול כך ולא לפעול אחרת, וגם מאפשר

להם להתנגד לצו, הרי שאז נעשה שימוש בשם הווייה. הבחירה החופשית היא דוגמא מובהקת ליכולת האדם להתנגד לצו האלוקי למרות העונש, ולכן במקום הזה יהיה השימוש בשם הווייה.

יש להוסיף, כי שם אלוקים מנחה את כל הפעולות שאינן רצוניות בגוף האדם, כגון לב, ראות, כבד, מוח וכו'. בעוד ששם הווייה מנחה את כל הפעולות הרצוניות התלויות ברצון, כגון שרירים רצוניים דוגמת ידיים ורגליים, דיבור, ראייה וכו'.

אפשר להצביע על קשר בין שתי ההבחנות האלה. בין חוקי הטבע, שהם בשם אלוקים – מידת הדין, ובין חוקי התורה, שהם בשם הווייה – מידת הרחמים. בני אדם העוברים על צו ה' וצפויים לעונש, אכן זקוקים לרחמים, וכשה' מרחם עליהם, אז מתגלה שם הווייה המבטא רחמים. לעומת זאת, החומר שביקום, הנכנע לצו האלוקי, המאלץ אותו לנהוג על פי חוקי טבע קבועים, אינו זקוק לרחמים, מפני שהוא איננו יכול להתנגד והוא פועל כרובוט. אז מתגלה שם "אלוקים" שהוא דין.

הדוגמא הבאה תמחיש זאת ביתר שאת.

■ הציווי הכפול לנח

פרשת נח חוזרת באופן מפליא על שני הרבדים בשם ה'. הציווי הראשון לנח מופיע בשם אלוקים, באופן הבא.

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קִץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי".

(בראשית ו, ג)

הפסקה הזאת מסתיימת בפסוק הבא.

"וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כִּן עָשָׂה".

(בראשית ו, כב)

יש לשים לב, שהפסקה הזאת פותחת בשם אלוקים ומסיימת בשם אלוקים.

לא כן הפסקה הבאה. היא פותחת בשם הווייה, ומסיימת בשם הווייה.

"וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ בֵּא אֵתָהּ וְכָל בְּיֹתֶךָ אֶל הַתֵּבָה".

(בראשית ז, א)

"וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה'".

(בראשית ז, ה)

מה מסתתר מאחרי הפרשיות הכפולות האלו?

ציווי בשם אלוקים

על פי המפתח שבידינו נבין, שהציווי הראשון בשם אלוקים הוא מוכתב והחלטי ולא ניתן להתנגדות. לעומתו, הציווי השני נתון לבחירתו של נח, אשר יחליט אם יבצע או לא יבצע.

בציווי הראשון ה' אומר לנח: דע לך כי המבול היא עובדה מוגמרת, אך ברור שאחרי המבול העולם חייב לצמוח שוב וזה חוק שה' טבע בבריאה. לכן חיוני הוא, שמכל סוג של חיה ועוף ייכנס זוג אחד, זכר ונקבה אל התיבה. כמו כן חיוני הוא שממין האדם, דהיינו נח ואשתו, בניו ונשותיהם ייכנסו לתיבה.

מה יקרה אם נח יסרב להכניס זוגות בעלי חיים לתיבה? התשובה מְנַחֶת בפסוק הבא:

”שָׁנַיִם מִכָּל יְבֵאוֹ אֵלֶיךָ לְהַחִיֹּת.”

(שם, פסוק כ)

כלומר, הם יבואו מאליהם בצו אלוקי ללא תלות בנח.

אם כך הוא הדבר, מדוע יש צורך שגם נח וגם שלושת בניו עם נשותיהם ייכנסו לתיבה? מדוע לא מספיק זוג אחד שממנו יצמח המין האנושי?

התשובה היא, כי ראינו, כי גם עולם החי נחלק לשלושה. **”מִהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ, מִכָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ.”** (בראשית ו, כ)

מכאן, ששלושת בני נח, שם חם ויפת, מייצגים שלושה כיוונים שונים בתכלית. שלושה סוגי בני אנוש אלו, חיוניים לעולם. על כן היה צורך במינימום זוג מכל סוג, איש ואשתו.

ועדיין נשאלת השאלה:

לאיזו מטרה חיונית, נכנס נח ואשתו אל התיבה? האם שם חם ויפת אינם מספיקים? מכאן, שנח נועד להוליד עוד בן רביעי אחרי צאתו מן התיבה.

נתבונן בפסוקים.

לפני כניסתם לתיבה, הקפיד הקב"ה בכל ציווי, להזכיר בנפרד את נח עם בניו מצד אחד, ואת אשתו עם נשי בניו מצד שני, כלומר הפרדה מכל יחסי אישות. רק בצאתם מן התיבה נאמר:

”צֵא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאַשְׁתְּךָ וּבְנֵיךָ וְנָשֵׁי בְנֵיךָ אִתְּךָ.”

(בראשית ח, טז)

אֶתְּהָ וְאֶשְׁתָּהּ, כְּלוֹמֵר הוֹתֵרוּ יַחְסִי אִישׁוֹת. וְלֹא עוֹד אֵלָּא שֶׁבִסוּף שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ נֹאמַר צִוּוּי בְּרוּר:

”וְאַתֶּם פָּרוּ וּרְבוּ שְׂרָצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָהּ.” (בראשית ט, ז)

המסקנה שהגענו אליה לעיל, שְׁנַח היה צריך להוליד בן רביעי, יכולה לשמש יסוד לפירושו של רש"י, על הקללה שקילל נח את בנו הרביעי של חם, הלוא הוא כנען:

”וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן, עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאַחִיו.” (בראשית ט, כה)

רש"י מפרש, שְׁנַח אמר לחם: אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי, ארוּר בנך הרביעי.

■ ציווי בשם הווייה

בפסקה השנייה בתורה, מופיעים ביטויים חודשים, הקשורים לבחירה החופשית של האדם.

”בֹּא אֵתָה וְכָל בֵּיתְךָ אֶל הַתְּבֵהָ כִּי אֶתְךָ רְאִיתִי צָדִיק לְפָנַי בְּדוֹר הַזֶּה.”

ביטויים כמו צדיק ורשע, קשורים לבחירה החופשית ושייכים להופעת שם הווייה. חוקי הטבע עיוורים ואינם מבחינים בין צדיק לרשע.

רק בפסקה הזאת, שהיא בשם הווייה, מסביר ה' מדוע נבחר דווקא נח. הרי כדי לייסד את העולם מחדש, די בכל זוג מקרי. כאן, ברמת הבחירה החופשית, ברמת המוסר והצדק, נבחר נח בהיותו איש צדיק.

זאת ועוד. כאן מופיע ציווי חדש:

”מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לָךְ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ, וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהוֹרָה הוּא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ.” (בראשית ז, ב)

המושג בהמה טהורה, שייך לסוגיית המצוות התלויות בבחירה. הקרבת קרבן מן הבהמה הטהורה, היא מצווה בחירית. המספר **שבע**, המכיל גם את הקרבנות העתידיים, איננו חיוני לבריאה כמו שניים, זכר ונקבה. לקיחת הבהמות הטהורות תלויה בבחירתו של נח אם לקיים את דבר ה' או לא. לכן פרשה זו פותחת בשם הווייה ומסיימת בשם הווייה.

ההבנה הזאת פותרת לנו בעיה מסובכת נוספת, המופיעה בהמשך הפסוקים:

”מִן הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינָנָה טְהוֹרָה... שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֵל נֹחַ אֶל הַתְּבֵהָ זָכָר וּנְקֵבָה כָּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת נֹחַ.” (שם, פסוקים ח-ט)

לכאורה משתמע, שהגיעו שניים שניים גם מן הבהמה הטהורה וגם מן הבהמה הטמאה וזה תמוה מאוד. הרי מן הבהמה הטהורה יש להביא שבעה שבעה ולא שְׁנַיִם שְׁנַיִם. כמו כן, הם לא יבואו מאליהם ללא פעולה בחירתית של נח כאמור לעיל!?

זהו הדגש שהתורה שמה. אם המדובר הוא במספר הבסיסי והחיוני לקיום העולם, שהוא שנים – זכר ונקבה, גם מן הבהמה הטהורה באו **מאליהם** אל התיבה. כלומר, המספר הבסיסי – שניים, חיוני מכל סוג מבלי להבחין בין בהמה טהורה או טמאה, וגם בא מאליו. כל מה שהיה על נח לעשות הוא להביא עוד חמישה מן הבהמה הטהורה.

לכן, נאמר כאן 'כאשר ציווה אלוקים', ולא נאמר כאשר **ציווה ה'**. הרי ביארנו, ששם אלוקים בציווי הראשון, הוא החלטי ומוכתב ולא תלוי ברצון אדם כל שהוא! מכאן משתמע שחמש הבהמות הטהורות הנוספות, הם עניין לבחירתו של נח. כמובן שאם יסרב, ייענש.

פרשת כניסתו של נח לתיבה מסתיימת במילים: "וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדוֹ". (בראשית ז, טז) הסיום הזה מלמדנו שנוח קיים בצורה מדוקדקת את כל אשר הוטל עליו לעשות כולל הציוויים הבחיריים, ולכן זכה שהסגירה וההגנה בעדו תהיה בשם ה', שהוא מורה על חוקים על טבעיים.

■ הרובד הכפול שבפרשת בראשית

השתלשלות הבריאה בפרשת בראשית, מסופרת פעמיים.

פעם ראשונה, בששת ימי בראשית עד סוף פרשת ויכולו השמים והארץ (עד פרק ב' פסוק ג).

בפעם השנייה, חוזרת התורה על השתלשלות חלק מאותם אירועים.

"אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם". (בראשית ב, ד)

כאן בולט מאוד הבדל חד משמעי.

בכל הפרק הראשון מוזכר אך ורק שם 'אלוקים'. החל מן הפסוק הראשון "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים" ועד הפסוק האחרון "אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת", ללא יוצא מן הכלל. בפרק השני מצטרף אליו גם שם ה':

"בַּיּוֹם עָשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם". (בראשית ב, ד)

רש"י מביא את המדרש, שמתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במידת הדין. כלומר, ללא אפשרות סליחה ומחילה. כשראה הקב"ה שאין העולם יכול להתקיים באופן הזה, שיתף עמו מידת הרחמים.

הקושי בפירוש הזה, מובן מאליו. האם הקב"ה לא ידע זאת מראש? מדוע מלכתחילה לא שיתף מידת רחמים בדין?

חז"ל התכוונו לרמוז על שתי הרמות בעיצוב בריאת היקום. חוקי הטבע וחוקי המוסר והבחירה החופשית.

על פי ההקדמה הזאת, יתגלה פירושו של הפסוק הראשון.

”בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.” (בראשית א, א)

גם אם המילה בְּרֵאשִׁית נסמכת למילה הבאה כגון ”ראשית דגנך” כפי שמפרש רש"י, עדיין אפשר לומר שכוונת התורה היא: בראשית [הכול], ברא אלוקים את השמים ואת הארץ.

אך אז תתעורר שאלת השאלות. האם השמים נבראו ביום הראשון? והרי השמים נבראו ביום השני ולפניהם קדמו המים והאור!

משום כך פירש רש"י ”בראשית ברוא (בריאת) אלוקים שמים וארץ, והארץ הייתה תוהו ובוהו וכו'.

אולם, על פי ההקדמה שהקדמנו, נוכל לפרש את הפסוק הראשון בתורה באופן הבא:

בראשית הכול, ברא **אלוקים** את השמים ואת הארץ. כלומר זו הקדמה כללית לכל מה שייאמר בששת ימי הבריאה. ה' ייסד בתחילה את חוקי הטבע תחת שם אלוקים ורק אח"כ גילה את חוקי המוסר והרצון החופשי בשם הוויה.

ששת ימי בראשית מתאפיינים בחוקי טבע חד משמעיים, שאינם משתנים ואינם מאפשרים שום חריגה, גם לא הקלה שבקלות, וזוהי כוונת חז"ל באמרם מידת הדין.

חוק הכבידה (משיכת כדור הארץ) למשל, פועל בכל זמן ובכל מזג אוויר ולא ניתן לחסום אותו בשום צורה שהיא.

גם באדם יש חלקים פנימיים רבים כמו מוח, לב, ריאות ומעיים, הפועלים תחת בקרה אוטומטית ואינם תחת שליטה רצונית. מרגע היצירה מקבל הלב הוראה מגבוה לפעול, ואין הוא מפסיק את פעולתו אפילו לרגע עד סוף החיים.

הפרשה השנייה החוזרת על השתלשלות הבריאה מתייחסת ליכולת הרצון החופשי של האדם. שרירים רצוניים ומחשבה רצונית הם רובד גבוה, הבנוי על הרובד הראשון. משום כך, בפרשה השנייה מופיע שם הוויה המצטרף אל שם 'אלוקים'. זוהי הסיבה, שרק בפרשה השנייה מופיע הצו האלוקי על האדם. צו, שאם האדם ירצה, יוכל לסרב לו.

כמו כן, בפרשה השנייה מופיעה אפשרות בחירת האישה על ידי אדם הראשון. כל זה מרמז, שרק ברובד הזה, שבו מופיע שם הוויה, נוצרה היכולת להפעיל שרירים ומוח בצורה רצונית ולא כפייתית. אילו היה מופיע הצו האלוקי שלא לאכול מעץ הדעת בפרשה הראשונה, היה זה כאילו כתוב 'ויאמר אלוקים יהי אור'. כלומר, ללא שום יכולת התנגדות.

■ חטא הארץ

הדברים שכתבנו לעיל פותרים את אחת התעלומות הגדולות. מפתיע מאוד לגלות פער בין ציווי ה' לבין ביצועו. זה התרחש ביום השלישי לבריאה:

הציווי המקורי היה כך:

"תִּדְשֵׂא הָאָרֶץ... עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי"

והביצוע היה: "וַתִּזְצַא הָאָרֶץ... וַעֲצֵי עֵשֶׂה פְּרִי". (בראשית א, יא-יב)

כלומר, בניגוד לציווי שהעץ עצמו יהיה אכיל ובטעם הפרי, הביצוע היה חלקי בלבד. העץ עצמו נשאר ללא טעם. כך מפרש רש"י על פי דברי רבותינו:

"רבי יהודה בן שלום אומר ש(הארץ) עברה על הציווי, שהקב"ה אמר: מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה כן...". (בראשית רבה ה, ט)

הקושי הוא גדול מאוד.

הרי אין לאדמה בחירה חופשית ולא כוח התנגדות לצו ה', אין לה דעה עצמאית ואין לה רצון. איך ייתכן שתמרה את פי ה'?

התשובה לשאלה הזאת מְנַחֶת בהשתלשלות השנייה של סיפור הבריאה:

"וְכָל שִׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יְהִי בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעִבְדָּא אֶת הָאֲדָמָה". (בראשית ב, ה)

הפסוק הזה סותר לכאורה את הנאמר ביום השלישי: "וַתֵּצֵא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב
(בראשית א, יב)!"

את השאלה הזאת, שואל רב אסי בגמרא, ומשיב:

"מלמד שיצאו דשא ועמדו על פתח הקרקע, עד שבא אדם הראשון וביקש
עליהם רחמים וירדו גשמים וצימחו. ללמדך שהקב"ה מתאוה לתפילתן של
צדיקים".
(חולין ס:)

הפירוש הזה מדויק מאוד.

הפסוק הזה הוא חלק מן הפרשה השנייה שבה מופיע שם הוויה בצירוף לשם
אלוקים, והמורה על רצון עצמאי ובחירה חופשית. כלומר, הבריאה הראשונית של
הצמחייה הייתה ביום השלישי וזה חוק טבע. אך גידול הצמחייה, מתאפשר רק על
ידי תפילה המחוללת גשם.

יוצא אפוא, שהגידול של העשבים והאילנות התחולל ביום השישי, אחרי ירידת
הגשם, בעקבות תפילתו של אדם הראשון.

התפילה הזאת לא הייתה מושלמת ולכן העץ לא צמח כפי שה' ציווה. כלומר, זה
אינו כישלון של האדמה אלא כישלון של האדם הבחירי.

משום כך, כשחטא האדם ועבר על הציווי המפורש של עץ הדעת, נאמר בעונשו:

"אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוֹרְךָ".
(בראשית ג, יז)

כלומר, הארץ מתקללת מסיבת כישלון של האדם ולא בגלל כישלונה שלה.

צירוף שם הוויה לשם אלוקים בפרק ב' בבראשית, מלמד כי רק שילוב בין חוקי
ההוויה לחוקי הטבע, היא הדרך שבה בחר ה', להנהיג בה את העולם.

